

Clarinda Calma

Piotr Skarga tłumaczem nowoczesnym? : polski i angielski przekład "Rationes decem" Edmunda Campiona : próba porównania

Acta Universitatis Lodziensis. Folia Litteraria Polonica 21, 237-244

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Clarinda Calma*¹

(Wyższa Szkoła Europejska im. ks. Józefa Tischnera, Kraków)

Piotr Skarga tłumaczem nowoczesnym? Polski i angielski przekład *Rationes decem* Edmunda Campiona — próba porównania

Rationes decem (pełny tytuł w przekładzie: *Dziesięć mocnych dowodów, iż przeciwnicy Kościoła w porządnej o wierze dyspacie muszą przegrać*) to apologia wiary katolickiej autorstwa Edmunda Campiona (Kampiana), angielskiego jezuita z czasów królowej Elżbiety I. Campion-anglikanin wykładał w macierzystym St. John's College w Oksfordzie w trudnych czasach reformacji angielskiej, jednakże studia nad pismami Ojców Kościoła skłoniły go do przejścia na katolicyzm. Do Towarzystwa Jezusowego wstąpił około 1573 roku w Rzymie i został skierowany do prowincji austriackiej jezuitów, by razem z grupą pięciu nowicjuszy rozpocząć pracę najpierw w Brnie, a od roku 1574 do 1580 roku działać w Pradze. Zimą 1580 roku Campion został wezwany przez generała zakonu Everarda Mercuriana do Rzymu, gdzie z kolei otrzymał polecenie powrotu do Brytanii w celach duszpasterskich. Ten powrót na Wyspy często określa się jako misję, która została starannie zaplanowana i przeprowadzona wielkim nakładem sił i środków — jednak historycy badający szczegóły tej podróży wyraźnie wskazują na jej improwizowany charakter oraz niebywały wprost zbieg okoliczności, który z jednej strony doprowadził do powstania najważniejszych błyskotliwych pism apologetycznych Campiona, z drugiej zaś przyniósł mu wieniec męczeństwa².

W życiu Campiona, zarówno przed, jak i po konwersji, bardzo ważną rolę odgrywała dysputa akademicka. Już jako uczeń elitarniej szkoły St. Paul's w Lon-

¹ Dr Clarinda Calma — jest adiunktem w Wyższej Szkole Europejskiej im. Ks. J. Tischnera w Krakowie. Zajmowała się elżbietańską poezją i prozą metafizyczną, m.in. Johna Donne'a oraz Roberta Southwella. Opublikowała artykuły z zakresu poezji i prozy religijnej Johna Donne'a. Jest członkiem redakcji zeszytów naukowych WSE w Krakowie „Kultura i Polityka” oraz kierownikiem projektu badawczego „Wydawnictwa Drugiego Obiegu w Nowożytnej Anglii i Polsce”, sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC–2011/01/D/HS2/03125. Obecnie zajmuje się historią książki, historią rekuantów angielskich i ich obecności w Rzeczypospolitej.

² G. Kilroy, *Edmund Campion: Memory and Transcription*, Aldershot 2011, s. 2.

dynie, czy później jako student i wykładowca w St. John's College w Oksfordzie, a wreszcie na praskim dworze cesarskim Rudolfa II Campion wyróżniał się erudycją i subtelną umiejętnością prowadzenia dysputy³. Czasy, w których przyszło mu żyć i pracować, były czasami rygorystycznej i nieustępliwej polityki Królestwa Anglii, tak wobec własnych poddanych katolików, jak i wobec państw ościennych, a w szczególności wobec Rzymu. Prześladowania katolików zaczęły się wraz z uchwaleniem Aktu Uniformizacji w roku 1559 i ostatecznym wprowadzeniem anglikańskiego modlitewnika, który między innymi usuwał z liturgii mszę świętą. Dalsze zaostrzenie polityki angielskiej wobec Rzymu i wszystkiego, co papieskie, nastąpiło po wydaniu bulli papieskiej *Regnans in Excelsis* przez papieża–dominikanina Piusa V w roku 1570. Bulla ekskomunikowała Elżbietę oraz zwalniała jej poddanych z obowiązku posłuszeństwa. Stawiało to katolików angielskich w trudnej sytuacji, a rządowi królowej dawało dodatkowy oręż do walki z nimi. W odpowiedzi na papieską bullę parlament angielski uchwalił szereg antykatolickich ustaw i zepchnął tym samym katolików do podziemia wyznaniowego, dając impuls fali rekuzanckiej⁴. Terror wobec katolików nasilił się i dotknął zwłaszcza jezuitów, którzy byli postrzegani jako „szpiedzy i agenci papieża”, a czarna legenda jezuitów na trwałe wpisała się do historiografii angielskiej.

Po wydaniu bulli z 1570 roku Rada Królewska Elżbiety I żyła w ciągłym strachu przed inwazją zjednoczonych sił państw katolickich. Sytuację napięcia wewnątrz kraju najlepiej oddają dwa akty parlamentarne z roku 1580. Władze angielskie, pod pretekstem zachowania pokoju w Królestwie, nakazują w nich przeszukanie domów swoich poddanych i wzywają ich równocześnie do informowania o wszystkich osobach, które nie uczestniczą w nowo ustanowionej liturgii anglikańskiej⁵.

Akademickie przygotowanie Campiona do otwartych i prowadzonych na równych prawach debat skłoniło go w momencie powrotu do Anglii do napisania listu do Rady i Senatu Królestwa Angielskiego na wypadek jego pojmania i postawienia przed sądem. List ten, zatytułowany *Challenge to the Privy Council* (*Wyzwanie do Tajnej Rady Królewskiej*), nazwany przez przeciwników Campiona „Brag” (Przechwała), jest prawdopodobnie najwcześniejszą apologią wiary i postawy katolickiej napisaną w języku angielskim w czasach reformacji. W dziewięciu krótkich artykułach listu napisanego z niezwykłą swadą, Campion otwarcie przyznaje się, że jest jezuitą, który przybył do ojczyzny jako duszpasterz uciśnionych braci i jednocześnie stanowczo zastrzega, że zgodnie z nakazem przełożonych nie zamierza ingerować w sprawy państwa i polityki, albowiem nie odnoszą się one do charakteru jego powołania. Jednocześnie Campion wzywa środowisko akademickie na dysputę teologiczną.

³ E. Reynolds, *Campion and Parsons: The Jesuit Mission of 1580–1581*, London 1980, s. 36–40.

⁴ R. Simpson, *Edmund Campion*, Leominster: Gracewing 2010, s. 225–227.

⁵ 22 Eliz. c. 1, 23 Eliz. c.1, [w:] *A Book Containing all Such Proclamations as were published during the Raigne of the late Queen Elizabeth*. red. H. Dyson, London 1618, s. 207–208 oraz 211–212.

Z listu napisanego do generała Mercuriana cztery miesiące po przyjeździe na Wyspy wiemy, że Campion upewniał się, czy jego list kierowany do Rady i Senatu Anglii dotarł również do królowej. Sam zawsze nosił jego kopię przy sobie, by w razie aresztowania potwierdzić swoje autorstwo. W tym samym liście do generała Mercuriana Campion ubolewa nad tym, że pomimo ogromnej popularności *Wyzwania* oraz faktu, iż było ono szeroko komentowane w różnych kościołach, nikt nie podjął z nim debaty⁶. Uświadomiwszy sobie, że nie dojdzie do publicznej dysputy, Campion postanawia napisać obszerniejsze dzieło, *Decem Rationes quibus fretus b. Edmundus Campianus certamen adversariis obtulit in causa fidei, redditae academicis Angliae*⁷. W dziele tym, liczącym 8 470 słów, przedstawia Campion dokładną egzegezę Pisma Świętego, pism Ojców Kościoła, pism soborowych oraz najważniejszych teologicznych pism protestanckich, autorstwa Zwinglego, Kalwina, Lutra oraz Bezy. W czerwcu 1581 roku dzieło wydano w tajnej drukarni należącej do rekuzantów, po czym błyskawicznie rozpowszechniono w środowisku akademickim w Oksfordzie. Termin ewentualnej dysputy został wyznaczony na czerwiec — czas obron studenckich, tradycyjnie odbywających się w kolegiacie uniwersyteckiej St. Mary the Virgin w Oksfordzie w obecności akademików⁸.

Rationes wywołały różne reakcje w całej Anglii. Replika protestancka zatytułowana *Ad decem rationes Edmundi Campiani*, autorstwa Williama Whitakera, teologa z Cambridge, wyszła pod koniec roku 1581, kiedy Campion przebywał już w więzieniu Tower⁹. Inna odpowiedź, *Jesuitismi pars prima*, autorstwa purytanina, Lawrence’a Humphreya ukazała się w roku 1582¹⁰, natomiast *Jesuitismi pars secunda*, ukazała się w roku 1584, a więc obie po śmierci Campiona. Na te głosy protestanckie replikował szkocki jezuita, John Drury. W roku 1583 skierował on do Whitakera *Confutationes* i w tymże roku otrzymał odpowiedź od Whitakera¹¹. Natomiast *Rationes decem* doczekało się dwóch wersji tłumaczenia na język angielski, w latach 1632 (Rouen) i 1637 (bez wskazania miejsca).

Powszechność łaciny jako języka nowożytnej dysputy teologicznej tłumaczy w pewnym stopniu tak późne angielskie przekłady *Rationes Decem*. Na ich tle uderza fakt, że w Rzeczypospolitej Obojga Narodów, która również „łacina stała”, tłumaczenie *Decem Rationes* na język polski pojawiło się w roku 1584, a więc nie-

⁶ E. Reynolds, *dz. cyt.*, s. 77–80.

⁷ Tytuł w przekładzie Skargi: *Dziesięć wywodów, dla których Edmundus Kampianus z Londynu Societatis Iesu wszystkie herezyki co nauczeńsze w Angliję na dysputacyją około wiary wyzwiał, pisane od niego do Akademiej Oksonieńskiej i Kanabrijkiej*, Wilno 1584 (egz. Bibl. XX. Czartoryskich, sygn. Cim 1174 I).

⁸ E. Reynolds, *dz. cyt.*, s. 101–104.

⁹ W. Whitaker, *Ad Rationes decem Edmundi Campiani*, Londini 1581.

¹⁰ L. Humphrey, *Jesutismi pars prima*, Londini 1582. Humphrey był jednym z czołowych teologów protestanckich Anglii, wykładał w Magdalen College, jego dwa najgłośniejsze dzieła to: *De religionis conservacione et reformatione vera* oraz *De ratione interpretandi* (oba 1559).

¹¹ E. Reynolds, *dz. cyt.*, s. 105.

całe cztery lata po napisaniu dzieła przez Campiona. Tekst wcześniej wymienionego *Wyzwania* dotarł do króla Stefana Batorego już w roku 1581 za pośrednictwem Giovanniego Andrei Caligarięgo, nuncjusza apostolskiego w Rzeczypospolitej¹². Być może, to właśnie sam król po przeczytaniu listu nuncjusza zlecił przekład *Rationes* Piotrowi Skardze¹³. W tym samym czasie nadworny lekarz Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła, nawrócony z arianizmu Kasper Wilkowski, dokonał również przekładu *Rationes* na język polski, tym razem z inicjatywy jezuitów.

Oba polskie przekłady zostały wydane w tej samej Drukarni Mikołaja Krzysztofa Radziwiłła w Wilnie w roku 1584. Najpewniej w tym też czasie ukazało się w Wilnie łacińskie wydanie *Rationes*. Nieco później, bo w 1605 roku, wydał *Rationes decem* Andrzej Piotrkowczyk w Krakowie. W latach 1611 i 1615 została natomiast dwukrotnie wydana w Drukarni Ariańskiej w Rakowie polemika z dziełem Campiona, którą przygotował arianin Tomasz Piasecki¹⁴.

Piotr Skarga i Kasper Wilkowski wyprzedzili angielski przekład *Rationes decem* o prawie pięćdziesiąt lat. Z charakteru wstępów do dzieła Campiona, dodanych zarówno w polskim tłumaczeniu Piotra Skargi, jak i w angielskich przekładach z lat 1632 i 1637, można wnioskować, że edycja Skargowska miała trafić do szerszego grona czytelników. Po pierwsze, tłumacz angielski we wstępie do wydania z Rouen z roku 1632 zwraca się przede wszystkim do członków Towarzystwa Jezusowego. Edycja ta, poza tekstem *Rationes decem*, zawiera jedynie list Campiona do środowiska akademickiego. Wydanie Skargi jest bogatsze: poza listem do środowiska akademickiego, znalazły się w nim listy Campiona do generała Everarda Mercuriana oraz list do Tajnej Rady Królewskiej. Na końcu *Ra-*

¹² Król Stefan Batory pisze do Caligarięgo z Grodna 21 kwietnia 1581: “Capita fratris illius Societatis Iesu, Reginae Angliae proposita, a Sinc-te Vra nobis missa, ob summam illius pietatem et in propropaganda fide catholicam fervorem legimus libentissime, illaque in Polonam linguam versa Evangelicis nostris transmittemus, ut animadvertant nos pro summo fervor catholicam fidem nostram et tueri et propagare” (*I. A. Caligarii Nuntii apost. in Polonia Epistolae et acta 1578–1581*, ed. L. Boratyński, Cracoviae 1915, „Monumenta Poloniae Vaticana”, t. 4, s. 615). Boratyński jako wydawca listów twierdzi, że chodzi tu o *Decem rationes* w przekładzie Piotra Skargi, wydane w Wilnie roku 1584. Natomiast badacz Campiona, Gerard Kilroy, zwrócił moją uwagę na fakt, że pierwodruk *Decem rationes* został wydany dopiero w czerwcu 1581 roku, a więc król polski w swoim liście pisze najpewniej o wspomnianym wcześniej *Wyzwaniu do Tajnej Rady Królewskiej*, które, zdaniem Reynoldsa, było szeroko rozpowszechnione w całej Anglii (Reynolds, *dz. cyt.*, s. 90).

¹³ U. Szumska, *Anglia i Polska w epoce humanizmu*, Lwów 1938, s. 90–91. Według Szumskiej, ten fragment z listu Caligarięgo do Kardynała z Como, pisanego w Warszawie 27 kwietnia 1581, sugeruje, że tekst Campiona został zlecony Skardze przez Caligarięgo. „Poiche alli di passati il Re mi fece gratia d’intercedere presso la Regina d’Inghilterra per li Gesuiti captivi in quella isola, io a questi di mandai una scrittura d’uno di loro a S. M-ta, la quale gli e piaciuta tanto, che subito la fece voltare in polacco et dare al. Signor di Vilna, gran fautore di heretici in Lituania” (*I. A. Caligarii, Epistolae et acta*, s. 626).

¹⁴ Są to wstępne ustalenia, poczynione w ramach badań finansowanych przez Narodowe Centrum Nauki, które umożliwiło niezwykle szeroko zakrojoną kwerendę w bibliotekach polskich i zagranicznych.

tiones Skarga dodaje również krótki opis męczeństwa Campiona¹⁵. Zwraca uwagę fakt, że Skarga dodał też krótki wstęp do swojego przekładu, w przeciwieństwie do tłumacza angielskiego, który poprzedził tekst obszernym wstępem, liczącym około 1070 słów. Skarga natomiast zaczyna i kończy swój przekład tekstami krótszymi, po około 300 słów, co wydaje się być dobrą ilustracją sytuacji, w której tłumacz staje się albo przynajmniej stara się być dla czytelnika niewidoczny.

Skarga wita mianowicie swego czytelnika słowami: „Z czytania tych drobnych książek wiele pożytku odniesiesz, cny czytelniku”. Na końcu zaś podaje: „Tu się z łacińskiego języka na polski / dla ciebie, cny czytelniku [ten tekst — przyp. C. C.] przełożyło”. Wprowadziwszy tekst w krótkich jednozdaniowych komentarzach, tłumacz pozostawia z nim czytelnika sam na sam, z wyraźną intencją, by świadectwa życia i męczeństwa Campiona przez niego podane same do niego przemówiły. Szesnastowieczny polski czytelnik *Rationes decem* mógł wynieść więcej z lektury tekstów Campiona zebranych przez Skargę w jedną całość, niż angielski czytelnik z obszernych komentarzy do dzieła podanych przez angielskiego tłumacza. Fakt, że Skarga pozostaje „niewidoczny” nie tylko jako tłumacz, ale również jako redaktor, świadczy o nowatorskim podejściu do przekładu i samej redakcji tekstu. Co więcej, już sam szyk zdania, w polszczyźnie bliższy składni łacińskiej, staje się mocnym elementem wiążącym przekład polski z oryginałem, niż to ma miejsce w przypadku tłumaczenia angielskiego.

Skargowską strategię wiernego przekładu można dziś wiązać ze współczesną koncepcją „niewidoczności tłumacza” zaproponowaną przez amerykańskiego teoretyka przekładu Lawrence’a Venutiego. Jakość tłumaczenia ocenia on po tym, w jakim stopniu pozostaje ono wiernie oryginałowi¹⁶. Venuti nazywa wierność tłumaczenia efektem „przejrzystości”, dzięki której czytelnik nie czuje stylistycznych czy językowych zgrzytów w tekście tłumaczonym¹⁷.

Dokładna lektura przekładu Skargi pokazuje, jak wiernie tłumacz oddaje tekst oryginału. W wyniku zastosowanej strategii przekładowej czytelnik ma wrażenie obcowania z oryginałem — w przeciwieństwie do przekładu angielskiego, w którym oryginał został zaadaptowany i uzupełniony obszernymi komentarzami.

W podanym niżej fragmencie Skarga naśladuje szyk zdania łacińskiego, tłumacząc „*quae adversariorum diffidentiam in causa loquuntur*” przez „zwątpienie

¹⁵ Ks. K. Otwinowski, *Dzieła ks. Piotra Skargi T.J. Spis bibliograficzny*, Kraków 1916, s. 10–11. Podaje tu następujący opis zawartości przekładu Skargi: „3 k. podkreśla Skarga stan kościoła w Anglii; sygn. B: List do Rady i Senatu; sygn. C: List do Generała zakonu Klaudiusza Aquavivy; sygn. D: do członków Akademii w Oksfordzie i Cambridge; sygn. D: *Dziesięć przyczyn wyzwania uczonych na dysputę*. Od sygn. O8 rozpoczyna się Męczeństwo tegoż Kampiana. Skarga pisze o Kampianie w drugim wydaniu *Żywotów*, umieszczając go w *Przydatku*, od 1585 i od roku 1603 i nast. Przeznaczył mu w przydatku osobne miejsce”. Warto również podkreślić, że Skarga wydaje listy Campiona do Tajnej Rady Królewskiej oraz do generała jezuitów wcześniej niż inne wydania *Rationes* przed nim, na przykład rzymskie z lat 1581 i 1582. W ten sposób polski czytelnik otrzymał szerszy dostęp do tekstów Campiona, przybliżających mu tło genezy *Rationes*.

¹⁶ L. Venuti, *The Translator's Invisibility: A History of Translation*, New York 1995, s. 5.

¹⁷ Tamże, s. 1–2.

adwersarzów w rzeczy swej ukazuje”. Natomiast angielskie wydanie z roku 1632 (Rouen) wtrąca tu zdanie z podmiotem bezosobowym „which proclaime” oraz dodaje zdanie z inicjalnym imiesłowem „being”:

Campion (dalej: C): Quum multa sunt, quae adversariorum diffidentiam in causa loquuntur, tum nihil aequae atque **santorum maiestas Bibliorum foedissime violata**.

Skarga (dalej: S): Acz tego dosyć, zwątpienie adwersarzów w rzeczy swej ukazuje, wszakże nie tak bardzo jako **Świętej Biblijej sprośnie zgwałcony majestat** (inwersja).

Rouen (dalej: R): In the throng of so many things, which proclaime our Adversarie's guiltie diffidence in matter of Religion; there is not anie point so much prevayling therein, **as the Majestie of God's sacred Writt, being by them most unworthily dishonoured** (uzupełnienie).

(Prima ratio: Sacrae Litterae)

Analizując tłumaczenia polskie i angielskie dzieła Campiona, warto skupić się na omówieniu stopnia i rodzaju transformacji tekstów przekładu, ponieważ świadczą one o sposobie czytania Campiona zarówno przez jego współbraci, jak i przez szersze grono ówczesnych czytelników. Edward Balcerzan wywodzi od Kwintyliana cztery podstawowe typy transformacji tłumaczeniowych¹⁸. Są to: (1) redukcja (*detractio*), (2) inwersja (*transmutatio*), (3) substytucja (*immutatio*), (4) uzupełnienie (*adiectio*). Wszystkie te kategorie są obecne w przekładach Campiona.

Na początku pierwszego „dowodu” Campion pisze o tym, jak reformatorzy „sanctorum maiestas Bibliorum foedissime violata”. U Skargi mamy dokładny przekład w postaci: „Świętej Biblijej sprośnie zgwałcony majestat”, a odmienny szyk zdania nie zmienia tutaj wiele. W angielskim przekładzie mamy do czynienia z uzupełnieniem, gdyż tłumacz przekłada: „as the Majestie of God's sacred Writt, being by them most unworthily dishonoured” (dodane: Boga).

W piątym „dowodzie”, gdy mowa jest o prawdziwych doktorach Kościoła, Campion pisze: „Doctores, id est, eminentes theologi; et Prophetae, id est, concionatores perquam celebres, floruerunt”. Skarga tłumaczy: „**Doktorowie, to jest wielce uczeni** teologowie i prorocy, to jest **przesławni kaznodzieje**”, stosując inwersję i uzupełnienie, natomiast angielski tłumacz proponuje: „Doctours, that is, **eminent** Divines, and Prophets, to witt, **remarkable** Preachers, did then flourish”, stosując i substytucję, i uzupełnienie:

C: Antiochiae, qua primum in urbe Christianorum nobile cognomentum increbuit, **Doctores, id est, eminentes theologi; et Prophetae, id est, concionatores perquam celebres, floruerunt**.

S: W Antiochijej, gdzie się naprzód ślachtetne chrześcijańskie nazwisko wszczęło, słyńęli **doktorowie, to jest wielce uczeni** teologowie, i prorocy, to jest **przesławni kaznodzieje** (uzupełnienie, inwersja).

¹⁸ E. Balcerzan, *Poetyka przekładu artystycznego*, „Nurt” 1968, nr 4, s. 22–26.

R: At what time the Honourable Surname of Christians began in the Cittie of Antioch to gett more and more on wing, and became more divulged, Doctours, that is, **eminent** Divines, and Prophets, to witt, **remarkable** Preachers, did then flourish (substytucja, uzupełnienie).

(Quinta Ratio: Patres)

W tym samym rozdziale, gdy Campion porównuje poważną dysputę akademicką do walki w pojedynkę i nawiązuje tym samym do Wergiliusza¹⁹, Skarga oddaje to w swoim przekładzie i odsyła czytelnika do słynnego zdania Wergiliusza z *Eneidy* (księga X: 361): „non illam iocularum, qua turbae velitantur in Compitis, sed istam severam et acrem, qua Congredimur in vestris Philosophorum Spatiis: pede pes, densusque viro vir”²⁰. Skarga proponuje: „nie onej żartownej z igraniem, jaka bywa między ludem po ulicach, ale onej prawej i srogiej, jaka bywa między filozofy, gdzie gęsty mąż z mężem i noga z nogą”. Natomiast u angielskiego tłumacza, który stosuje substytucję oraz uzupełnienie, metafora walki w pojedynkę ginie w gąszczu słów i bezpośrednim nawiązaniu do debaty akademickiej: „not that jocularity and sportful skirmish, which the vulgar percome in their public street but that severe and grave conflict, by which we may encounter in the Schools of your Univerisities”.

C: Quid ita? Quia stantibus illis concidisset. Id ego quum pro certissimo comperissem, pugnam simpliciter exoptavi, **non illam iocularum, qua turbae velitantur in compitis, sed istam severam et acrem, qua congregimur in vestris philosophorum spatiis: pede pes, densusque viro vir.**

S: A czemu? Bo przy nich oni giną. To ja za pewne wiedząc, pragnąłem tej wojny; **nie onej żartownej z igraniem, jaka bywa między ludem po ulicach, ale onej prawej i srogiej, jaka bywa między filozofy, gdzie gęsty mąż z mężem i noga z nogą** (inwersja).

R: Upon what inducement? Because their standing is his falling. When I had diligently observed this exorbitance of carriage, I did fervently demand the Combat **not that jocularity and sportful skirmish, which the vulgar percome in their public street but that severe and grave conflict, by which we may encounter in the Schools of your Universities** (substytucja, uzupełnienie).

(Quinta Ratio: Patres)

Ponieważ Skarga stosuje głównie inwersję, a rzadziej uzupełnienie bądź substytucję, które z kolei używane są często w przekładzie angielskim, jego prze-

¹⁹ W roku 1566, jeszcze będąc w St. John's College, a przed nawróceniem na wiarę katolicką, Campion skomponował wiersz imitujący Wergiliusza, o walce o wolność religijną, toczoną przez pierwszych chrześcijan w cesarstwie rzymskim (G. Kilroy, *Edmund Campion: Memory and Transcription*, London 2005, s. 46–47; transkrypcja wiersza Campiona na s. 177–193).

²⁰ Zauważa to Maria Smulewska w swojej niewydanej pracy magisterskiej z roku 2005 zatytułowanej *Polskie tłumaczenia „Decem Rationes” Edmunda Campiona: Piotra Skargi „Dziesięć wywodów” oraz Kaspra Wilkowskiego „Dziesięć mocnych dowodów” — edycja tekstów*, s. 59 (praca powstała pod kierunkiem prof. Janusza Gruchały w Katedrze Edytorstwa Instytutu Polonistyki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie).

kład jest bliższy oryginałowi w gramatyce i szyku wyrazów w zdaniu, co zresztą może wynikać ze specyfiki języka polskiego. O ile angielski przekład jest bardziej „udomawiający” (zdaje się bowiem tłumaczyć i przybliżać czytelnikowi odległe realia świata Biblii), o tyle tłumaczenie Skargi pozostaje bliższe łacinie oryginału, co może wynikać z przyjętego przez polskiego tłumacza założenia, że jego czytelnik musi również dobrze znać łacinę²¹.

Clarinda Calma

Piotr Skarga as a modern translator? A comparative study of Polish and English translation of Edmund Campion's *Rationes decem*

(Summary)

The article discusses preliminary results of a comparative analysis of two translations of Edmund Campion's (1540–1581) *Rationes decem*. One being the Polish translation entitled *Dziesięć wywodów* by Piotr Skarga (Wilno, 1584) and the other being the English translation of an unknown translator (Rouen 1632). The article begins with a brief historical outline of the genesis of Campion's work and compares the two translations in the light of the “translator's invisibility” theory formulated by Lawrence Venuti. Selected passages from both translations are then analyzed in accordance with Edward Balcerzan's typology of textual transformations in translation. Skarga's translation, in comparison with the later English translation, seems to be closer to the original text. The most common type of transformation applied in the Polish text is inversion and complementation (adiectio), whilst in the English translation predominant translation strategies are substitution and complementation. Skarga as the ‘invisible’ translator faithfully renders the original text, and his editorial decisions encourage the reader to become an independent reader.

The article presents preliminary results of a research project on the study of subversive publications in sixteenth-century England and their reception in the Republic of Poland-Lithuania. The Project is funded by the Polish National Science Centre.

²¹ Już wstępna analiza porównawcza przekładów Piotra Skargi z roku 1584 oraz nieznanego tłumacza angielskiego w wydaniu z roku 1632 nasuwa wiele problemów, które wymagają dalszych studiów. Warto przede wszystkim pokusić się o porównanie dwóch polskich przekładów: Piotra Skargi i Kaspra Wilkowskiego. Smulewska zauważa, że w zestawieniu z tłumaczeniem Skargi (9 881 słów), przekład Wilkowskiego jest dłuższy („aż 14 477 słów”). Trudno zatem, jak podkreśla Smulewska, mówić o tłumaczeniu słowo w słowo. Co więcej, poza analizą czysto translatorską, warto również postawić pytania o kulturowe uwarunkowania przekładów i obecność świata łacińskiego w Rzeczypospolitej Wielu Narodów.